

For ti år siden var der ikke mange, der kunne forestille sig, at elever fra specialskoler og specialklasser skulle gå til afgangsprøve. Man syntes, at det var synd, da det ikke kunne undgå at udstille deres handicap. Derfor var det bedre at give dem en udtalelse, der fremhævede deres gode sider, at de var venlige, omgængelige, osv. Fra skoleåret 2006/07 blev lovgivningen ændret, så skolerne - så vidt det er muligt - skal sende specialklasse- og specialskoleeleverne til afgangsprøve, lige som de - igen så vidt det er muligt - skal sørge for, at eleverne gennemfører de nationale test. Er øget vægtning af tests og prøver et udtryk for kvalitet på specialskolerne, eller er det blot endnu et udtryk for accountability? De tre undersøgelser, der præsenteres i artiklen, giver en basis for at svare på spørgsmålet.

Brug af test og prøver på specialskoler

Børne- og undervisningsministeriet indgik i december 2012 en aftale om, i et forskningsmæssigt samarbejde mellem Aarhus Universitet (Institut for Uddannelse og Pædagogik/forskningsprogrammet SILO) og SFI at gennemføre et projekt, der har til formål at etablere viden om, hvad der er kvalitet på specialskoler.

Analysen af status for kvaliteten af specialskoler rummer tre dele: Først er der gennemført et review af den internationale forskning om kvalitet på specialskoler. Dernæst er der gennemført en survey ved lederne af de danske specialskoler og PPR-enheder. Efterfølgende er der gennemført en registerbaseret analyse af specialskoleelevers resultater af skolegangen. Det kan nævnes, at der også er foretaget en fremadrettet indsats for kvalitetsudvikling i specialskoler (Tetler og Hedegaard-Sørensen, 2014), men denne indgår ikke i nærværende artikel.

Den internationale forskning

Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning (Dysegaaard og Larsen, 2014) har gennemført en systematisk forskningskortlægning af, hvad der er kvalitet i specialskoler.

Der er fundet 709 referencer, hvoraf 23 er indholdsmæssigt relevante og har en rapporteringskvalitet, der gør, at der kan fæstes lid til resultaterne. Kun fire studier er fra Norden, heraf to danske og to svenske. En del af de udelukkede referencer har karakter af "diskussions- og holdningsstudier". Disse studier kan godt være værdifulde, og de kan ud over den formid-

lende funktion tjene som indledning til grundlæggende forskning. Det interessante er, at studierne om specialskolernes kvalitet ikke er præget af den empiriske forskningstradition, hvor der formuleres en problemstilling, som derefter belyses med et empirisk materiale.

I flere af de udelukkede referencer er det fx skolelederen af en specialskole, der vurderer kvaliteten af egen specialskole. Skolelederens binding til sin skole kan medføre en stærk loyalitet med skolen og et fravær af reflekteret, kritisk vurdering af skolen. Ud fra de gennemgåede referencer er der noget, der tyder på, at forskere inden for det specialpædagogiske felt føler sig mere som støtter til skolen end som dens kritikere og analytikere.

Det er også en kilde til undren, at der slet ikke er fundet undersøgelser af specialskoler, der direkte inddrager skoleeffektivitetsforskningens foretrukne forskningsdesign, hvor flere forhold i skolen i et multifaktorielt design ses i forhold til de virkninger, der skabes på eleverne, medens der kontrolleres for elevernes sociale baggrund og faglige dygtighed. I Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning er der i 2010 gennemført et systematisk review om denne forskning på almenskolernes område.

Reviewet af kvalitet i specialskoler opsummerer studierne, når det gælder *kvalitet som helhedsbetragtning*: Der er ringe udbredelse af synspunktet, at specialskolerne skal dokumentere deres resultater. Data

om elevers faglige udbytte eller data om overgange mellem almenskole og specialskole er ikke sædvanligvis til rådighed. Specialskolerne lægger mindre vægt på det kognitive udbytte og mere vægt på det konkret handlende. Hvis skoleledere og lærere på specialskoler spørges om, hvad der er god kvalitet, viser der sig forestillinger, som ikke er identiske med dem, der mødes i almenskolen. Væsentligst i forestillingerne er individualisering, skoleatmosfæren, elevens glæde ved at lære noget og elevernes trivsel.

Med hensyn til *selvevaluering og udvikling af skoler* findes følgende væsentlige indikatorer for, hvordan en evalueringskultur kan etableres på den enkelte skole, samt anbefalinger til hvordan skoler kan arbejde med en kontinuerlig kvalitetsudvikling af deres praksis: Støtte til etableringen af læseplan målrettet den specifikke elevgruppe. Systematisk gennemarbejdede handlingsplaner for skolens udvikling. Adgang til og forventning om brug af resourcepersoner. Tydelig målsætning om krav til kvalitet fra den lokale skoleforvaltning. Personalet skal involveres i at sætte mål for elevernes læring, monitorering for effekt og evaluering af undervisningen. Prioritering af indsætter og mål for eleverne – sociale og faglige. Programmer skal iværksættes ud fra elevers behov og evalueres.

Hvad angår *grænsefladen til almenskolen* giver reviewet et billede af, hvordan specialskolerne påvirkes af den øgede inklusion af elever med særlige behov, men også af, hvordan speciallærernes og specialskolernes viden kan videreformidles til almenskolerne. I forhold til kvalitetskriterier kan følgende fremhæves: Specialskolerne skal have en tydelig målsætning for deres arbejde – det "specialiserede" ved specialskoler skal bevares. Øget samarbejde med almenskolerne – speciallærerne får ny viden. Speciallærerne skal have større indsigt i almenlæseplanen.

Når det gælder *faglige og ikke-faglige interventioner* er følgende vigtigt: At strukturerede, systematiske, trinvisse indsatser forbundet med mål og niveauer og træning synes at give gode resultater. At testning af eleverne, herunder især faglig testning, er forbundet med store udfordringer. Dynamisk testning (hvor testen tager højde for den enkelte elevs faglige niveau)

eller formativ evaluering med et fagligt fokus kan bidrage med forbedret grundlag for undervisningen.

Som det sidste område ses på *kvalitet i et længere tidsforløb*, og det foreslås forsigtigt: Mulighed for at lade specialskoleeleverne selv indgå i bestemmelsen af god kvalitet. Mulighed for at betragte specialskolens kvalitet også under en lidt længere tidsdimension. Mulighed for at lade en bredere vifte af senere indikatorer indgå i kvalitetsbestemmelsen af specialskolen: livskvalitet, beskæftigelse, senere uddannelse etc.

Det konkluderes afslutningsvis i reviewet, at evaluering af og målsætninger for specialskoler vil medføre et kvalitetsløft for skolerne. En evaluering af de enkelte skolers praksis vil åbne mulighed for, at skolerne kan arbejde med effektive handlingsplaner og målsætninger for deres og elevernes kontinuerlige udvikling. Dette medfører endvidere, at der må udarbejdes konkrete undervisnings- og læringsmål for eleverne. Lige såvel som i almenskolerne har specialskolerne behov for nogle klare og tydelige mål for deres skolers kvalitet og en tydelig og klar målsætning fra den lokale forvaltning om, hvilke specifikke kvalitetsmål specialskolerne bygger på.

Alt i alt gælder for resultaterne af reviewet, at de helt centrale elementer for kvalitet i specialskoler er, at der arbejdes med klare målsætninger for skolernes og elevernes kontinuerlige udvikling, og at der fra forvaltningernes side er fokus på dette. Det er også en vigtig konklusion, at der bør være et større fokus på den faglige udvikling.

Surveyen

Som andet led i udviklingsprojektet om kvalitet i specialskoler er der gennemført en survey af de danske specialskoler og på PPR-kontorerne, hvor specialskolernes ledere og PPR-lederne har skullet besvare en række spørgsmål (Rangvid og Egelund, 2014). Spørgsmålene er stillet, så de dels omfatter en række organisatoriske og demografiske forhold, dels trækker på resultater, der er opnået under den survey, som Center for Ligebehandling af Handicappede gennemførte i 2010 og dels har vist sig at være centrale i reviewet

fra Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning. Spørgsmålene er udformet primo marts 2013, og surveyen er gennemført af SFI i april 2013.

Helt overordnet gælder, at surveyen viser, at de forskellige typer af specialskoler er meget forskellige, og at sammenligninger hovedsageligt sker mellem specialskoler af samme type. Typerne omfatter de traditionelle specialskoler, der er relativt store og rummer et bredt spektrum af elevkategorier; heldagsskolerne, der er relativt små, og som rummer ret ensartede elevkategorier, samt døgninstitutioner med interne skoler og private opholdssteder med intern skole, der også er relativt små, men i øvrigt har et varieret elevklientel.

Endelig er der et lille antal specialskoler for børn og unge med multiple handicap samt for døve, der ikke kan sammenlignes med andre typer af specialskoler

Når det gælder pædagogiske metoder, modeller og evaluering, anvendes et meget bredt spektrum af fremgangsmåder, også langt flere end der var defineret i spørgeskemaet. Dette er en naturlig konsekvens af, at danske skoler i almindelighed har store frihedsgrader, og at specialskolerne i øvrigt har et meget forskelligt klientel. Med hensyn til redskaber til at følge elevernes faglige udvikling er elevplaner det væsentligste instrument på skolerne. Vurdering i forhold til trinmål anvendes også i betydelig grad. På processiden er der dermed også behov for dokumentation.

Der finder god anvendelse af et bredt spektrum af tests og prøver sted, såvel standardiserede som ikke standardiserede herunder selvfremente. Nationale tests anvendes mere begrænset. Det er karakteristisk, at disse test især bruges på heldagsskoler, hvor eleverne i de fleste tilfælde er normalt begavede, og at der i øvrigt er stor forskel i brugen på almindelige specialskoler, hvor klientellet med hensyn til faglig formåen kan variere meget. Ved en gennemsnitsbetragtning siger 40 % af skolerne, at testene er relevante for mindre end halvdelen af eleverne. Den relativt begrænsede brug skyldes muligvis manglende viden om testenes adaptive karakter, muligvis testenes tilknytning til bestemte klassetrin og muligvis manglende erfaring med testene i det hele taget. Endelig ville det være en fordel, hvis testene kunne anvendes helt uafhængigt af klassetrin, så lærerne kunne få en nøjagtig angivelse af, hvilket niveau klassetrinmæssigt den enkelte elev lå på i de fag, der kan testes.

Folkeskolens afgangsprøve, der som tidligere nævnt blev obligatorisk for alle elever i 2006, men med mulighed for at deltage på særlige vilkår eller helt at undtages, vurderes af skolelederne ikke at kunne aflægges for godt halvdelen af eleverne. Flest vurderes at kunne deltage på heldagsskoler og private opholdssteder, færrest på almindelige specialskoler.

På godt en tredjedel af skolerne undervises ingen af eleverne i den samlede fagrække, og i knap en tredjedel

undervises næsten alle elever i den samlede fagrække. Godt 70 % af eleverne undervises under deres aldersniveau. Hovedsageligt emnebaseret undervisning fylder mellem 42 % og 27 % og findes hyppigst på almindelige specialskoler, sjældnest på heldagsskoler. At traditionel fagdelt undervisning i høj grad er erstattet af emnebaseret undervisning, skyldes formentlig, at det fremmer elevernes motivation for fag-fagligt arbejde, men det kan også skyldes det forhold, at 60 % af skolelederne giver udtryk for, at personlig og social udvikling fylder mere end fag-faglig udvikling.

Registerundersøgelsen

SFI (Rangvid og Lynggaard, 2014) har gennemført den tredje del af undersøgelseskomplekset, en kvantitativ registerbaseret analyse af danske specialskoleelevers og specialklasselevers outputresultater med hensyn til faglige evaluering, uddannelse, beskæftigelse, kriminalitet og helbred. Registeroplysningerne dækker, når der ses på kortidsresultater af skolegangens afslutning, elever fra 9. klasse i årgangen 2012 i specialskoler og folkeskolars specialklasser. Når der ses på resultaterne fem år senere, er der indhentet oplysninger for elever, der gik i 9. klasse på specialskoler og i specialklasser i årgangene 2002-2006.

Formålet med analyserne er at afdække parametre for kvalitet på elev- og skoleniveau. Hvor indfaldsvinklen i de øvrige dele af projektet om kvalitet i undervisning på specialskoler er at vurdere kvalitet i specialskoler ved at sammenligne kvaliteten specialskolerne imellem, så træder registerundersøgelsen et skridt tilbage og sammenligner specialskolerne med et alternativt undervisningstilbud for elever med særlige behov - folkeskolens specialklasser. Her ser vi således overordnet på undervisningstilbuddet specialskoler som helhed og forsøger at komme tættere på en vurdering af, om en alternativ undervisningsform (specialklasser) kunne være et bedre alternativ til undervisning i specialskoler.

Overordnet set peger kortidsresultaterne af undersøgelsen på en lavere deltagelse blandt specialskoleelever ved folkeskolens afgangsprøve samt en lavere overgang til almindelige (ungdoms)uddannelser direkte efter 9. klasse. Til gengæld er der ikke forskel på deltagelse i de nationale tests eller karakterer og testscorer for dem,

der deltager. Specialskoleelever fastholdes også i lige høj grad i uddannelsessystemet i året efter 9. klasse som deres jævnaldrende i specialklasser.

Langtidsresultaterne peger på, at tidligere specialskoleelever ikke har dårligere udfaldsmål mht. kriminalitet og helbred end elever, der har gået i specialklasse. Til gengæld er der markant forskel mht. social marginalisering, idet tidligere specialskoleelever har større risiko for at være sattet bagud mht. uddannelse fem år efter grundskolen og har særligt forøget risiko for at modtage førtidspension. Man kunne antage, at dette skyldtes elever, der er på specialskole på grund af alvorlige medfødte lidelser eller handicap.

Konklusion

Gennemgangen af den internationale forskning, surveyen og registerundersøgelsen peger på, at arbejdet med målsætning og evaluering af det faglige indhold i spe-

cialundervisningen er vigtig. Derfor er brugen af tests og prøver også vigtig på specialskolerne. Vi skal fortsætte arbejdet med at skrue op for de faglige forventninger, herunder at få øget andelen af afgangsprøveelever fra specialskoler og specialklasser. Hvad angår PISA er der foretaget en satsning på at få specialskolernes elever med, og der er derfor udviklet en forkortet PISA-test, hvor kun de letteste opgaver indgår. Disse korte test var første gang med i 2012.

Der vil være en del af specialskolernes og specialklassernes elever, som ikke skal videre i det traditionelle ungdomsuddannelsessystem, men i stedet skal ind på den særligt tilrettelagte ungdomsuddannelse (STU), ligesom der er en del af specialundervisnings eleverne, som aldrig kommer ud på arbejdsmarkedet. Disse elever vil dog stadig have glæde af at have kompetencer i de traditionelle skolefag, for fritids- og familielivet stiller også væsentlige krav til kundskaber - ikke mindst i læsning og matematik.

For de elever, der kommer i gang med en ungdomsuddannelse, vil det være værdifuldt, at de ikke bare har et basalt niveau i dansk og matematik, men også har prøvet det at skulle til en afgangsprøve og der vise, hvad de kan. I det hele taget rummer livet mange situationer, hvor man skal prøves af, og da er det at have gennemført en afgangsprøve en god erfaring at have med. Vi ved også, at det er en stor tilfredsstillelse at kunne afslutte et forløb med et synligt bevis på, at man har klaret nogle krav. Derfor er der rigtig mange gode grunde til, at vi - så vidt det er muligt - får en stor del af vore specialundervisnings elever gennem afgangsprøven.

Den øgede brug af test og prøver i specialskoler er naturligvis et udslag af accountability bølgen, men den er også et produkt af, at øget faglighed ses som en kvalitet, der har betydning for specialskoleelevernes videre liv.

Referencer

Dyssegaard, C.B. og Larsen, M.S. (2014): Kvalitet på specialskoler: En systematisk forskningskortlægning. Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning. Aarhus Universitet

Rangvid, B.S. og Egelund, N. (2014): Faktorer af betydning for kvalitet i specialskoler: En survey-kortlægning blandt specialskoler og PPR. Institut for Uddannelse og Pædagogik. Aarhus Universitet.

Rangvid, B.S. og Lynggaard, M. (2014): Specialskoleelevers resultater ved skolegangens afslutning og fem år senere. Institut for Uddannelse og Pædagogik. Aarhus Universitet.

Tetler, S. og Hedegaard-Sørensen, L. (2014): Udvikling af tre kvalitetsudviklingsværktøjer. Institut for Uddannelse og Pædagogik. Aarhus Universitet.

